

МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

ШЕВЧУК В. М.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Процес розбудови правової держави в Україні зумовлює необхідність подолання певних труднощів, пов'язаних з негативною тенденцією зростання рівня злочинності, набуття нею організованого та транснаціонального характеру. До числа злочинів, які на сьогодні є особливо небезпечними, належать злочини корупційної спрямованості, виявлення та розслідування яких на сьогодні становить особливу складність. Характерним для таких злочинів є високий рівень латентності, що пояснюється зростанням «професіоналізму» злочинців, недосконалістю законодавства, тісними «діловими» контактами осіб, які володіють значними грошовими сумами, добутими злочинним шляхом [3]. Такі злочини важко виявити у зв'язку з тим, що в разі їх виявлення частіш за все до кримінальної відповідальності притягаються як корумповані особи, так і ті, хто бере останніх на утримання і ставить в залежність. Отже обидві сторони – учасники корупційних схем не зацікавлені у їхньому викритті і всіляко протидіють як виявленню, так і розслідуванню фактів корупції [2, с. 69].

Встановлення кримінальної відповідальності за незаконного збагачення спрямоване на забезпечення більш ефективної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин, а також передбачає створення та запровадження у практику дієвої системи протидії таким злочинам, яка тісно пов'язана із оптимізацією та раціоналізацією виявлення, розкриття та розслідування цих кримінальних явищ. Складність розробки та ефективного впровадження у практику методики розслідування незаконного збагачення полягає в неоднозначності, наявності певних протиріч та прогалин антикорупційного законодавства України, неодноразових законодавчих змінах цієї норми КК України, а також у відсутності узагальнень слідчої та судової практики.

Разом з тим, на сьогодні правоохоронні та судові органи стикаються з певними труднощами при кримінально-правовій кваліфікації незаконного збагачення, у практичній діяльності виникають деякі проблеми у розкритті та розслідуванні даної

категорії злочинів. Отже, більшість теоретичних і практичних аспектів розслідування незаконного збагачення на сьогодні залишаються недослідженими, зокрема такі, як криміналістична характеристика і кореляційні взаємозв'язки між її елементами, особливості виявлення ознак незаконного збагачення і початку кримінального провадження, типові слідчі ситуації й алгоритми їх вирішення, організація і планування розслідування, тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, проблеми розробки та застосування тактичних операцій. Тому дослідження та розробка основ методики розслідування незаконного збагачення у сучасних умовах боротьби з корупцією є актуальними і необхідними.

У дослідженні методики розслідування незаконного збагачення поряд з аналізом слідчої та судової практики необхідно керуватися положеннями про криміналістичну характеристику злочинів, яка являє собою систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові й перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинних проявів.

Криміналістична характеристика незаконного збагачення виступає інформаційною основою побудови і формування оптимальної методики розслідування цього виду злочину. Між елементами такої характеристики мають простежуватися кореляційні взаємозв'язки та взаємозалежності, з урахуванням цих даних будуються та висуваються слідчі версії при розслідуванні таких злочинів. Для формування методики розслідування незаконного збагачення важливе значення мають такі елементи криміналістичної характеристики, як: предмет злочинного посягання, способи вчинення, способи приховування, типові сліди, обстановка вчинення таких злочинів і особа злочинця.

Предметом незаконного збагачення є активи у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами. Розкриття поняття активів у значному розмірі міститься у п. 2 примітки до ст. 368-2 КК України, основними характеристиками яких визначено: 1) їх природу як грошових коштів або іншого майна, а також доходів від них; 2) їх розмір – вартість, що перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 3) відсутність доказів, якими підтверджується законність набуття активів.

У процесі доказування предмета незаконного збагачення необхідно виходити із найбільш детального опису та встановлення індивідуальних властивостей та ознак предмета цього злочинного посягання. Якщо предметом незаконного збагачення є грошові кошти, то необхідно встановити яка саме сума, у якій валюті, якими купюрами, які індивідуальні ознаки купюр, по можливості номера купюр, які особливості та індивідуальні ознаки. Якщо предметом незаконного збагачення виступають товарно-матеріальні цінності важливо встановити їх найменування, кількість, якісні ознаки, форму, розмір, колір, об'єм, вагу, індивідуальні ознаки, номера, дефекти, дані про джерела їх придбання, матеріал з якого вони виготовлені, клеймування, маркування, характеристика упаковки та інші індивідуальні ознаки, що мають криміналістичне значення. Криміналістична особливість предмета незаконного збагачення полягає в тому, що це слідосприймаючі і слідоутворюючі об'єкти живої та неживої природи, їх якісно-кількісні показники, фізико-хімічні та споживчі властивості індивідуалізують предмет у матеріальному світі, обумовлюють способи вчинення і приховання таких злочинів.

Способи вчинення незаконного збагачення – це детермінована система дій злочинця по підготовці, виконанню та приховуванню незаконного збагачення, а також по використанню результатів цієї злочинної діяльності. Способи вчинення незаконного збагачення можуть бути різними. Незаконне збагачення може бути вчинене шляхом: а) набуття незаконних активів суб'єктом злочину; б) набуття незаконних активів та подальша їх передача іншій особі. Вчинення злочину може проявлятися тільки у формі дії. Способи незаконного набуття активів можуть бути різними. Коли набуття таких активів відбувається у спосіб, визначений в КК України як окремий склад злочину, кваліфікувати таку поведінку потрібно не як незаконне збагачення, а як інший корупційний злочин.

Одним із способів вчинення незаконного збагачення є передача суб'єктом злочину активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами,

будь-якій іншій особі. Зауважимо, що вряд чи така «інша» особа буде належати до числа тих, вичерпний перелік яких закріплено у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», інакше передача їй активів втрачає будь-який сенс як для злочинця, так і самої цієї особи. У зв'язку з цим особа, удостоєна довіри на офіційне одержання активів, може бути обрана злочинцем за критерієм її лояльності до бенефіціара та відсутності «індикаторів ризику» в очах представників державних органів і суспільства.

Способи приховування незаконного збагачення пов'язані із застосуванням злочинцями окремих хитрощів, зокрема, з метою приховування повної та достовірної інформації про своє матеріальне становище особи, які підозрюються у вчиненні незаконного збагачення, заздалегідь офіційно розривають шлюб у державних органах реєстрації актів цивільного стану, при цьому продовжують фактично проживати із дружиною та вести спільний побут. Мають місце випадки реєстрації суб'єктом злочину права власності на майно на осіб, які не є суб'єктами декларування й відомості про яких не підлягають декларуванню та ін.

Особа злочинця, будучи одним із найважливіших елементів криміналістичної характеристики незаконного збагачення, знаходить своє відбиття у способі вчинення та приховування, його «слідовій картині» і в предметі злочинного посягання. Досліджуючи такий елемент криміналістичної характеристики даного злочину, як особа злочинця, слід враховувати, що для обрання або призначення на перераховані вище посади кандидат повинен відповідати визначеним законодавством вимогам щодо досягнення певного віку, одержання освіти (не рідко, вищої юридичної), здобуття певного досвіду професійної діяльності тощо [1]. Тому суб'єкти цього злочину володіють власним високим рівнем загальних і спеціальних (у т. ч. юридичних знань) або мають необхідні ресурси для безперешкодного одержання таких знань з інших джерел, у т. ч. і від найближчого соціального оточення. Означене становить підґрунтя для усвідомлення потенційної можливості притягнення до відповідальності за незаконне збагачення та може бути використано ними з метою протидії розслідуванню шляхом своєчасного вчинення дій, спрямованих на маскування як самих фактів незаконного отримання у власність певних активів, так і джерел походження останніх. Для цього ними можуть широким використанням різні фікції, зокрема, у вигляді фіктивних правочинів і підставних осіб.

У предметі доказування у кримінальному провадженні щодо незаконного збагачення необхідно враховувати першочергову необхідність встановлення джерел походження активів уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування осіб, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами. Ігнорування цього положення ускладнює доказування інших, обставин, передбачених ст. 91 КПК України.

Таким чином, з метою належного криміналістичного забезпечення виявлення та розслідування незаконного збагачення вбачається доцільним розробка та формування криміналістичної методики розслідування таких злочинів. Подальше наукове дослідження цієї проблематики, особливо в аспекті врахування змін у антикорупційному законодавстві, КПК України, впливу міжнародно-правових стандартів має не лише теоретичне, а й вагомим практичне значення. Усе це свідчить про важливість, своєчасність і необхідність наукового обґрунтування й розроблення криміналістичних рекомендацій протидії незаконному збагаченню і у подальшому їх впровадження у практичну діяльність, що забезпечить підвищення ефективності, результативності та оптимізацію досудового розслідування і судового розгляду таких злочинів.

Список літератури:

1. Драгоненко А. О. Суб'єкт незаконного збагачення / А. О. Драгоненко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 254-256.
2. Суворов О. М. Поняття службових злочинів корупційної спрямованості та їх криміналістична характеристика / О. М. Суворов // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 7. – № 4. – С. 66-71.
3. Шепітько В. Ю. Розслідування злочинів корупційної спрямованості: науково-практичний посібник / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель. – Х.: Харків юридичний, 2013. – 220 с.

УДК 342.7:342.92(477)(063)

П 68

- П 68 **Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні:** Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 квітня 2018 року. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. – 124 с.

У матеріалах представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні», яка була організована Запорізькою міською громадською організацією «Істина» 27–28 квітня 2018 року в м. Запоріжжі.

УДК 342.7:342.92(477)(063)